

**Հայաստանի Հանրապետության Մարդու իրավունքների պաշտպան
Անահիտ Մանասյանին**

Հարգելի տիկին Մանասյան,

1. ՀՀ Ազգային ժողովը 12.06.2024 թվականին ընդունել է Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքում փոփոխություններ եւ լրացումներ կատարելու մասին օրենքը (ՀՕ-285-Ն)¹ (հետայսու՝ Օրենք), որը 28.06.2024 թվականին ստորագրվել է ՀՀ նախագահ Վ. Խաչատուրյանի կողմից:
2. Օրենքով, ի թիվս այլնի, նախատեսվում է.

2025 թ. հունվարի 1-ից նախատեսվում է բացառել փաստաբանական ծառայություն մատուցող հարկ վճարողների գործունեությունը շրջանառության հարկի համակարգում, ինչի արդյունքում թե՛ անհատ ձեռնարկատերեր հանդիսացող փաստաբանները, թե՛ իրավաբանական անձինք վճարելու են ավելացված արժեքի հարկ՝ 20 տոկոսի չափով՝ անկախ շրջանառության ծավալներից (ներկայումս իրավաբանական անձանց համար գործում է շրջանառության շեմ, որը գերազանցելու դեպքում միայն վերջիններս անցնում են հարկման ընդհանուր համակարգ):

Նախագծով առաջարկվող փոփոխությունների արդյունքում, հաշվի առնելով, որ փաստաբանական ծառայություններ մատուցողները գործելու են հարկման ընդհանուր համակարգում, վերջիններս վճարելու են նաև շահութահարկ՝ այլ դրույքաչափերով (ներկայումս անհատ ձեռնարկատեր փաստաբանները վճարում են ամսական 5000 ՀՀ դրամ ֆիքսված շահութահարկի գումար, իսկ իրավաբանական անձինք՝ 18 տոկոս շահութահարկի գումար): Նախագծով առաջարկվող փոփոխությունների արդյունքում վերանում են նաև նշված արտոնությունները: Այսպես՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքի 125-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Ռեզիդենտ շահութահարկ վճարողի և մշտական հաստատության միջոցով Հայաստանի Հանրապետությունում գործունեություն իրականացնող ոչ ռեզիդենտ շահութահարկ վճարողի (մշտական հաստատությանը վերագրվող եկամուտների գծով ձևավորվող հարկման բազայի մասով) հարկման բազայի նկատմամբ շահութահարկը հաշվարկվում է 18 տոկոս դրույքաչափով, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 3.1-ին մասերով սահմանված դեպքերի:(...)»

¹ http://www.parliament.am/draft_history.php?id=14959

3.1. Հարկման ընդհանուր համակարգում գործունեություն իրականացնող անհատ ձեռնարկատերերի հարկման բազայի նկատմամբ շահութահարկը հաշվարկվում է 23 տոկոս դրույքաչափով:(...)»:

3. Ստացվում է, փոփոխությունների արդյունքում անհամաչափ բարձրացվում է փաստաբանական ծառայություններ մատուցողների հարկային բեռը:

4. Բացի այդ, նախագծի ընդունմամբ փաստաբանական ծառայություններ մատուցող անձինք տեղափոխվում են ԱԱՀ դաշտ, ինչը իր հերթին ենթադրում է, որ հարկման ենթակա են լինելու փաստաբանների կողմից մատուցվող բոլոր, այդ թվում՝ անվճար ծառայությունները, սա իր հերթին հանգեցնելու է փաստաբանների կողմից անվճար ծառայություններ մատուցելուց հրաժարվելուն: Այսինքն՝ այսպիսով խոչընդոտ է ստեղծվում նաև ֆիզիկական անձանց անվճար իրավաբանական աջակցության տրամադրմանը:

5. Ներքոստորագրյալ հասարակական կազմակերպություններս գտնում ենք, որ նախատեսվող կարգավորումների արդյունքում անհամեմատ բարձրացվում է փաստաբանական ծառայություններ մատուցող անձանց կողմից վճարվող հարկերի տոկոսաչափը, ինչը իր հերթին միանշանակ ենթադրելու է փաստաբանական ծառայությունների արժեքի անհամեմատ բարձրացում:

6. Սա իր հերթին հանգեցնելու է նրան, որ իրավաբանական աջակցությունը և արդարադատությունը ՀՀ-ում դառնան ոչ մատչելի հասարակության լայն շրջանակների խմբերի համար՝ հանգեցնելով անձանց իրավունքների պաշտպանության և վերականգնման անհնարինության: Արդյունքում խորանալու է նաև սոցիալական անարդարությունն ու անհավասարությունը:

7. ՀՀ սահմանադրության 28-րդ հոդվածի համաձայն՝ բոլորը հավասար են օրենքի առաջ:

8. Սահմանադրության 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ Խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

9. ՀՀ սահմանադրության 64-րդ հոդվածով երաշխավորվում է յուրաքանչյուր քաղաքացու՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը: Իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով երաշխավորվում է անկախության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանության գործունեությունը:

10. Փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ Փաստաբանական գործունեությունն իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն իրականացնում է փաստաբանը և ուղղված է իրավաբանական օգնություն ստացող անձի իրավունքների, ազատությունների և շահերի իրականացմանն ու պաշտպանությանը:

11. Թեև հարկերի սահմանումն անհրաժեշտ է պետության գործունեության համար և պետությունն ունի հայեցողություն, սակայն պարտադիր է պահպանել այնպիսի հավասարակշռություն, որը չի խաթարում պետական և մասնավոր մարմինների գործունեության

նպատակները: Իսկ փաստաբանները վճռորոշ դեր են խաղում արդարադատության պահպանման և մարդու իրավունքների պաշտպանության գործում:

12. Չափազանց բարձր հարկերի սահմանումը վտանգելու է ոչ միայն իրավաբանական ծառայությունների հասանելիությունն ու մատչելիությունը, այլ նաև արդարադատության և մարդու իրավունքների դերի նկատմամբ վերաբերմունքը հասարակության մեջ:

13. **ՀՀ-ում վերջին շրջանում տեղի ունեցող դատավարական օրենսդրության փոփոխությունները հանգեցրել են նրան, որ քաղաքացիների համար դատարան դիմելը, դատական գործընթացներին մասնակցելը՝ առանց փաստաբանի աջակցության, դարձել է գրեթե անհասանելի:** Նման պայմաններում կարևոր է փաստաբանների կողմից մատուցվող ծառայությունների՝ ողջամիտ արժեքների պահպանումը՝ ապահովելու համար հասարակության բոլոր շերտերի համար հասանելի իրավաբանական ծառայություններ:

14. Նշվածն առավել կարևոր է դառնում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ-ում հանրային պաշտպանի գրասենյակը, որը քաղաքացիներին տրամադրում է անվճար իրավաբանական ծառայություններ, նախ՝ խիստ ծանրաբեռնված է, և հետո՝ ոչ բոլոր քաղաքացիներին է տրամադրում անվճար իրավաբանական օգնություն (գործում են կոնկրետ չափանիշներ, թե ովքեր կարող են դիմել վերջինիս): Նման պայմաններում Հանրային պաշտպանի ինստիտուտը կարևոր, բայց ոչ բավարար ռեսուրս է՝ քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության՝ պետության պարտականությունը կատարելու հարցում: Ուստի նշվածը անհրաժեշտ է բալանսավորել նաև այլ փաստաբանների կողմից pro bono ծառայությունների մատուցումը խրախուսելու, կամ փաստաբանների կողմից մատուցվող ծառայությունների ողջամիտ արժեքները պահպանելու միջոցով, ինչը անհնարին է դառնում վերջիններիս ընդհանուր հարկային համակարգ տեղափոխելու և հարկային բեռը անհամեմատ բարձրացնելու դեպքում:

15. *Սահմանադրության 75-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:*

16. Այս պայմաններում յուրաքանչյուր քաղաքացու՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը նախատեսված է ՀՀ սահմանադրության 2-րդ գլխով, և պետությունն այն համարում է հիմնական իրավունք և ազատություն: Ուստի Հարկային օրենսգրքով իրավաբանական օգնություն տրամադրող անձանց համար հարկային պարտավորությունների չափի անհամեմատ մեծացումը և այլ հարկային դաշտ տեղափոխելը, ինչը իր հերթին հանգեցնում է իրավաբանական ծառայությունների արժեքների բարձրացման, և ինչպես նշվեց նաև անվճար իրավաբանական ծառայություն մատուցելու հնարավորության սահմանափակման, չի համապատասխանում նաև ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածին, քանի որ չի ապահովում քաղաքացիների՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի արդյունավետ իրականացումը:

17. Ավելին՝ փոփոխությունը հանգեցնելու է ինչպես ՀՀ սահմանադրությամբ, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված՝ արդար դատաքննության, արդարադատության մատչելիության իրավունքի խախտումների:

18. Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից 14.05.1981թ. ընդունված «Արդարադատության մատչելիությունը նպաստող միջոցառումների մասին» թիվ R (81) 7 հանձնարարականում ասվում է, որ

«Հաշվի առնելով, որ արդարադատության մատչելիության և արդար դատաքննության իրավունքները, որոնք երաշխավորված են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով, ցանկացած ժողովրդավարական հասարակության էական հատկանիշն է, Հաշվի առնելով, որ դատական ընթացակարգը հաճախ այնքան բարդ է, ժամանակատար և ծախսատար, որ մասնավոր անձինք, հատկապես նրանք, ովքեր տնտեսապես կամ սոցիալապես խոցելի վիճակում են, լուրջ դժվարություններ են հանդիպում անդամ երկրներում իրենց իրավունքների իրականացման ժամանակ, [...]

Անդամ պետությունները պետք է ձեռնարկեն բոլոր անհրաժեշտ քայլերը՝ տեղեկացնելու հանրությանը այն միջոցների մասին, որոնք առկա են անձանց համար դատարաններում իրենց իրավունքները պաշտպանելու [...] համար՝ պարզ, արագ և էժան:

Մասնավորապես, Դ. Արդարադատության արժեքը.

13. Առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել փաստաբանների և փորձագետների վարձատրության հարցին այնքանով, որքանով դրանք խոչընդոտ են հանդիսանում արդարադատության մատչելիության համար: Պետք է ապահովվի այդ վճարների չափի վերահսկողության որոշակի ձև:

14. Բացառությամբ հատուկ հանգամանքների, հաղթող կողմը սկզբունքորեն պարտվող կողմից պետք է փոխհատուցի իր ծախսերը, ներառյալ փաստաբանական վճարները, որոնք ողջամտորեն առաջացել են դատավարության ընթացքում»:

19. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ևս մի շարք գործերով ընդգծել է, որ իրավաբանական օգնության հասանելիությունը էական է դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության իրավունքն ապահովելու համար: Թեև դատարանի մատչելիության իրավունքը կարող է ենթարկվել սահմանափակման, նման սահմանափակումները չեն համապատասխանի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին, եթե դրանք չեն հետապնդում իրավաչափ նպատակ և առկա չէ ողջամիտ հավասարակշռություն կիրառված միջոցների և հետապնդվող իրավաչափ նպատակի միջև /տես, օրինակ Ստանկովն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով ՄԻԵԴ 12.07.2007թ. վճիռը/: Դատարանն արձանագրել է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան կոչված է երաշխավորելու ոչ թե տեսական կամ պատրանքային իրավունքներ, այլ գործնական և արդյունավետ իրավունքներ/տես, օրինակ, Էյրեյն ընդդեմ Իռլանդիայի գործով ՄԻԵԴ 09.10.1979թ. վճիռը:

20. Էյրեյն ընդդեմ Իռլանդիայի գործով ՄԻԵԴ ճանաչել էր կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտում, քանի որ դիմումատուն չէր ունեցել բավարար ֆինանսական միջոցներ վճարելու իրավաբանական աջակցության ծախսերը: «Թեև

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը դատավարության կողմերին երաշխավորում է դատարանի մատչելիության արդյունավետ իրավունք՝ իրենց «քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները» որոշելու համար, պետությունն ունի այդ նպատակով կիրառվող միջոցների ազատ ընտրության հայեցողությունը: Անվճար իրավաբանական օգնության մեխանիզմի հաստատումը այդ միջոցներից մեկն է, սակայն կան նաև այլ միջոցներ, ինչպես օրինակ ընթացակարգերի պարզեցումը»:

21. Դատարանի մատչելիության ապահովման մեխանիզմ է նաև ողջամիտ դատական ծախսերի ապահովումը: Դատարանն արձանագրել է նաև, որ «դատական ծախսերը չպետք է լինեն չափազանցված և հանդիսանան դիմում ներկայացնելու իրավունքի անհիմն սահմանափակում և դրանով իսկ խախտվի դատարանի մատչելիության իրավունքը» /տես Սկոդրինոն ընդդեմ Իտալիայի գործով 29.03.2006թ. վճիռը, 201 կետ/:

22. Հիմք ընդունելով ողջ վերոգրյալը և հաշվի առնելով, որ Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքում փոփոխություններ եւ լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից 12.06.2024թ. ընդունված օրենքի դրույթները (մասնավորապես ընդունված օրենքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասը (որով փոփոխության է ենթարկվում Հարկային օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը), այնքանով, որքանով նախատեսում է, որ փաստաբանական ծառայություն մատուցողները շրջանառության հարկ վճարվող չեն կարող համարվել, հակասում է ՀՀ սահմանադրության 28-րդ, 29-րդ, 64-րդ, 75-րդ հոդվածներին:

Հիմք ընդունելով ՀՀ Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը՝ առաջարկում ենք 12.06.2024թ. Ազգային ժողովի կողմից ընդունված՝ Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի դրույթների՝ Սահմանադրության վերոգրյալ հոդվածներին համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմում ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների ՀԿ

Իրավունքի պաշտպանության և զարգացման հիմնադրամ

Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների օրակարգ ՀԿ

Հելսինկյան ասոցիացիա իրավապաշտպան ՀԿ

Լրագրողներ հանուն մարդու իրավունքների ՀԿ

Համայնքային համախմբման և աջակցության կենտրոն ՀԿ

Հանրային լրագրության ակումբ ՀԿ

«Հանուն հավասար իրավունքների» կրթական կենտրոն ՀԿ

Մարդու իրավունքների հետազոտությունների կենտրոն ՀԿ